

Спіридонова А. В. Особистість учителя в творчості українських письменників другої половини XIX століття

Статтю присвячено питанню становлення особистості вчителя в творчості українських письменників другої половини XIX століття. Розглянуто основних культурних діячів, які зверталися до проблеми становлення особистості вчителя, проаналізовано тогочасний розвиток освіти і проблеми національної школи.

Ключові слова: національна школа, вчитель, гуманізм, всенародна освіта.

Спиридонова А. В. Личность учителя в творчестве украинских писателей второй половины XIX столетия

Статья посвящена вопросу становления личности учителя в творчестве украинских писателей второй половины XIX столетия. Рассмотрены основные культурные деятели, которые обращались к проблеме становления личности учителя, проанализировано развитие образования и проблемы национальной школы того времени.

Ключевые слова: национальная школа, учитель, гуманизм, всенародное образование.

Spiridonova A. V. The Teacher's Personality in Works of Ukrainian Writers of the Second Half of 19th Century

The article is dedicated the problem of becoming a teacher's personality in works of ukrainian writers of the second half of XIX century. The main cultural figures considered the problem of becoming a teacher's personality in their works. The development of education and the problems of national school of that time was analysed.

Key words: national school, teacher, humanism, national education.

Стаття надійшла до редакції 17.08.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 37.041

А. І. Чаговець, Л. М. Притуляк

**НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА ЗАОХОЧЕННЯ
ДОШКІЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ
(ДРУГА ПОЛОВИНА XX СТ.)**

Питання про роль заохочення особистості до самовдосконалення в процесі її становлення і розвитку завжди знаходилося в центрі уваги наукової думки, а основний шлях індивідуального та суспільного розвитку незмінно пов'язувався із самовдосконаленням особистості. Особливого

значення заохочення набуває в контексті сучасних концепцій об'єктності, творчості, питання духовності, особистісно-зорієнтованого вивчення, гуманістичної педагогіки, в яких ця проблема розглядається як фундаментальна проблема особистісного й професійного зростання людини, передумова її успішної життєдіяльності.

Роль заохочення дошкільних працівників і для досягнення вершин професіоналізму, підвищення результативності педагогічної діяльності, забезпечення ефективної самореалізації в професії, і для оволодіння „технологією” підготовки до безперервного самовдосконалення своїх вихованців зумовлює значне посилення уваги сучасних дослідників до цього складного й неоднозначного явища й актуалізує потребу його наукової інтерпретації.

Заохоченню дошкільних працівників до самовдосконалення сприяє й те, що для розкриття творчих здібностей дітей сьогодення потрібні фахівці-вихователі хореографії та педагоги-вихователі з англійської мови, гувернери; відкриваються спеціальні дошкільні заклади (для дітей з вадами мовлення та опорно-рухового апарату), дошкільні навчальні заклади мають групи спеціального призначення (зору, мови, опорно-рухового апарату, інтелекту), санаторні заклади. Проте праць, в яких досліджувалися б проблеми заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення, не знайдено.

У своїй діяльності сучасні вчені досліджують такі більш традиційні складові заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення, як самоосвіта (Ю. Калугін, К. Левітан, І. Наумченко, К. Нефедова, Н. Скар, Г. Серіков, П. Підкасистий, А. Усова, Ю. Кулюткін, Г. Сухобська та ін.) і самовиховання (С. Єлканов, О. Кучерявий, В. Кучинський, О. Лебедєв, К. Левітан, Л. Мнацаканян, Л. Рувінський, П. Семенов, З. Сепчева, К. Тихончук, Д. Фельдгон, А. Яций), та виявляють їхні провідні механізми й етапи, передумови й принципи успішної реалізації, а також особливості їхнього взаємозв'язку.

Мету пропонованої статті автори убачають в тому, щоб презентувати наукові дослідження вітчизняних учених другої половини ХХ сторіччя з проблеми заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення.

Усвідомлюючи багатогранне значення професійного самовдосконалення педагога взагалі та дошкільних працівників зокрема, дослідники визначають його різнопланово: як функцію професійно-педагогічної діяльності (К. Левітан, В. Сластьонін, Н. Кузьміна), напрям педагогічної творчості (С. Сисоєва, Р. Скульський), головну ознаку високого рівня творчої діяльності (І. Раченко), провідний чинник удосконалення навчально-виховного процесу (Р. Скульський, В. Хомич), основу професійного розвитку педагога (Ю. Лобейко, Я. Мітіна), засіб його неперервного професійного зростання (Т. Тихонова), головний шлях наближення педагога до ідеалу (Е. Панасенко), підвищення професійної майстерності (О. Черноусова), педагогічної культури (Р. Скульський), основний спосіб набуття й збереження професіоналізму (Н. Гузій,

О. Дубасенюк, А. Маркова, В. Хомич), головний спосіб досягнення педагогом власного акме, – „розгортання особистісних і професійних рис” (Л. Маркелова), спосіб і наслідок становлення педагога як суб’єкта особистісно-професійного розвитку (О. Пехота), форму прояву суб’єктної сутності педагога (О. Пехота), а також інтегральний показник професійної компетентності (Л. Маркелова), критерій професіоналізму вчителя (А. Маркова), складову професіоналізму (І. Багаєва), компонент професіоналізму діяльності (О. Дубасенюк, Л. Маркелова), важливе особистісне новоутворення на етапі зрілості (А. Деркач), ознаку педагогічної креативності (С. Сисоєва), провідну особистісну рису педагога-професіонала (Н. Кузьміна), що позначається на професіограмі вчителя (В. Сластьонін) [3].

Основними сутнісними складовими самовдосконалення дошкільних працівників, на нашу думку, виступають самоосвіта, що спрямовується на оновлення і поглиблення наявних у спеціаліста знань з метою досягнення бажаного рівня професійної компетентності, самовиховання, що забезпечує систематичне формування й розвиток позитивних і усунення негативних професійно значущих рис і якостей, та самоактуалізація, у ході якої досягається актуалізація і мобілізація в певний період часу власних сутнісних сил і потенцій педагога. Виділення провідних форм самовдосконалення учителя-вихователя дозволяє визначити специфічні шляхи і засоби досягнення загальної мети – професійно-якісного зростання педагога.

Як складний особистісно-соціальний феномен самовдосконалення педагога є, з одного боку, глибоко особистісним процесом, що не потребує шаблонів, стереотипів, обмежень і спеціальних наказів і детермінується переважно особистісними підходами (усталеними внутрішніми феноменами та системою відносин особи до самої себе та ін.), а з іншого боку, зумовлюється нагромадженими еталонами суспільства й професії до особистості педагога та певною мірою залежить від рівня керівництва цим педагогом, взаємної вимогливості й взаємодії у педагогічному колективі.

Аналіз наукової літератури дає нам підстави стверджувати, що одні дослідники (К. Левітан, Р. Скульський, Н. Гузій, А. Маркова, Т. Тихонова, Я. Мітіна) акцентують увагу на важливості заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення для підвищення якості професійно-педагогічної діяльності, інші ж (А. Деркач, О. Пехота, Н. Кузьміна) – для особистісно-професійного зростання вихователя. Відповідно виділяються два основні підходи, умовно названі діяльнісно-забезпечувальним та особистісно-розвивальним.

Представники діяльнісно-забезпечувального підходу (О. Борденюк, С. Єлканов, Б. Киндратюк, К. Левітан, Л. Мнацаканян, Л. Рувінський, Р. Скульський та ін.) наголошують на функціональному аспекті професійно-педагогічного самовдосконалення та описують його як допоміжний напрям професійної діяльності педагога-вихователя, що має забезпечити високу ефективність шляхом самостійного підвищення

вчителем-вихователем власної кваліфікації, педагогічної майстерності, професійної культури.

Продовжуючи дослідження, слід наголосити на тому, що учені зазначають: самовдосконалення педагога не зводиться до простого поєднання його професійної самоосвіти й самовиховання, а є якісно іншим і складнішим процесом. Якщо самоосвіта й самовиховання педагога-вихователя передбачають самостійне оволодіння необхідними знаннями, уміннями та формування професійно значущих якостей, то самовдосконалення забезпечує поглиблення та розширення вже набутих вихователем знань, вдосконалення сформованих умінь, якостей і здібностей, стабілізацію характеру, а також розвиток монологічного мислення, свідомості та самосвідомості, інтегративних якостей, таких характеристик дошкільного працівника, як компетентність, емоційна та поведінкова гнучкість тощо.

Представники ж особистісно-розвивального підходу (В. Андреев, Н. Кузьміна, Л. Маркелова, Л. Мітіна, О. Пехота, В. Тертична, І. Тихопова, П. Харченко та ін.) вважають самовдосконалення провідним напрямом професійної активності педагога-вихователя, що забезпечує, перш за все, особистісне зростання педагога-вихователя й сприяє його ефективній самореалізації в професії. Самовдосконалення педагога-вихователя розглядається переважно в контексті таких явищ і феноменів, як педагогічна творчість, професіоналізм педагога-вихователя, професійна компетентність педагога-вихователя, його професійний саморозвиток. У разі досягнення свідомо організованих еволюційних особистісних ліній саморозвиток педагога-вихователя набуває характеру самовдосконалення.

Метою заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення є підвищення професійної та загальної культури педагога-вихователя, досягнення високих результатів у професійній діяльності, подальше просування в ній, досягнення педагогом вершин особистісного й професійного розвитку, духовне й професійне збагачення дошкільних працівників, принципове оновлення його внутрішнього світу й способу життєдіяльності, а також максимальне розкриття професійного й особистісного потенціалу педагога-вихователя, досягнення не тільки успішного функціонування, а й творчої самореалізації в професії. У цілому ж самовдосконалення педагога спрямовується на зростання його професіоналізму, який пов'язується з народженням власного педагогічного стилю, самовираженням як творчої індивідуальності, а не лише з виходом на продуктивний рівень виконання педагогічної діяльності.

Спрямування заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення, до актуалізації власних сутнісних сил, особистісного потенціалу, на розгортання людського в людині тісно пов'язує дії із самовдосконалення з його професійною творчістю. Тому не випадково багатьма вченими (В. Андреевим, М. Лазаревим, С. Сисоєвою, В. Хомич та ін.) творчість визнається провідним механізмом самовдосконалення педагога.

На розвиток і теорії, і практики дошкільного виховання 50-х років ХХ ст. в Україні впливали результати наукових досліджень російських науковців. Широко була відома й використовувалася в роботі дошкільних закладів республіки навчальна та методична література, що видавалася в Російській Федерації.

Дослідження російських вчених у цей період були різноплановими й ґрунтовними. Вони значно збагатили дошкільну педагогіку. Активно досліджували проблеми розумового розвитку й навчання дітей дошкільного віку (О. В. Запорожець, Л. А. Венгер, М. М. Поддяков, Д. Б. Ельконін, В. В. Давидов, О. П. Усова, В. Н. Аванесова, Н. П. Сакуліна, А. І. Сорокіна, Г. М. Леушина та ін.), ознайомлення дітей із явищами соціального життя (Р. Й. Жуковська, С. Я. Козлова, М. І. Богомоллова, Н. Ф. Виноградова та ін.), природи (Е. І. Корзакова, В. Г. Фокіна та ін.). Значна увага приділялася вивченню питань дитячої гри: сюжетно-рольової, рухливої, дидактичної (Р. Й. Жуковська, Д. В. Менджеричька, Е. Я. Степаненкова, А. К. Бондаренко та ін.), трудового виховання (Р. С. Буре, Д. В. Сергєєва, В. Й. Логінова та ін.), сімейного виховання (Т. А. Маркова, Л. В. Загін, В. М. Іванова та ін.), виховання дітей раннього віку (Е. І. Радіна, А. М. Фонарєв, Г. М. Ляміна, Л. Н. Павлова та ін.), естетичного виховання (Н. П. Сакуліна, Н. О. Ветлугіна, Т. Г. Казакова, Т. С. Комарова та ін.), фізичного виховання (А. В. Кенеман, Т. Осокіна, Д. В. Хухлаєва та ін.), морального виховання (В. Г. Нечаєва, С. Я. Козлова та ін.), розвитку мовлення (В. І. Ядешко, Ф. О. Сохін та ін.), математики (Г. М. Леушина) [4].

Відомі українські науковці, як-от: Л. В. Артемова, котра досліджувала пріоритети в підготовці педагогів дошкільного профілю; А. Богуш, В. Кравець, В. Курило, О. Любар, М. Стельмахович, Д. Федоренко, Л. Штефан, які досліджували історію української педагогіки; З. І. Нагачевська – досліджувала підготовку кадрів для українських дошкільних закладів; С. С. Попиченко – досліджував розвиток теорії та практики дошкільного виховання в Україні; М. І. Стельмахович – вивчав народну педагогіку, – зробили суттєвий внесок у розвиток української дошкільної освіти. Питанням відродження суспільного дошкільного виховання присвячено праці І. Улюкаєвої, О. Стягунової; вивченню питань становлення й розвитку теорії та практики виховання дітей раннього віку в радянський період присвячено статтю С. Саяпіної.

До плеяди-науковців, які зробили значний внесок у розвиток змістової складової дошкільної освіти, входили Л. Артемова, А. Богуш, З. Борисова, Е. Вільчковський, Н. Гавриш, О. Кононко, С. Кулачківська, С. Ладивір, Н. Лисенко, Т. Піроженко, З. Плохій, О. Проскура та ін. [2].

Так, починаючи з 60-х рр., в Україні плідно працюють кілька наукових шкіл. Кожна з них зосереджує свої зусилля на дослідженні певного напрямку дошкільної педагогіки, важливого для задоволення потреб практики.

У лабораторії дошкільного виховання НДП УРСР Л. Артемовою, її учнями та послідовниками розгорнуті широкі дослідження різних аспектів проблеми ігрової діяльності та спілкування дошкільників. Результати досліджень оприлюднені в програмах виховання в дитячому садку, в методичних посібниках: „Виховання поведінки дітей в іграх” (1964), „Моральні норми засвоюються з дитинства” (1968), „Дидактичні ігри і вправи в дитячому садку” (1977), а також у монографіях: „Моральне виховання дошкільників” (1974), „Формування суспільної спрямованості дитини-дошкільника у грі” (1988) [5].

Психолого-педагогічні особливості засвоєння дошкільниками двох мов – української та російської – досліджувала А. Богуш. Питанням засвоєння дошкільниками рідної мови присвячені подальші праці та дослідження, виконані під її керівництвом учнями та послідовниками. Численні публікації цієї школи використані в програмах виховання дошкільників.

Е. Вільчковський, його учні й послідовники опрацювали систему фізичної культури дітей раннього та дошкільного віку, завдання, засоби й методи. Вийшли посібники Е. Вільчковського „Фізичне виховання дошкільників” (1974), Т. Дмитренко „Теорія і методика фізичного виховання дітей раннього і дошкільного віку” (1973). Перевидано посібник М. Шейко „Рухливі ігри дошкільників” (1973).

Відгукуючись на потреби працівників нового типу закладів – ясла-садок, зміст та організаційні форми виховання дітей до трьох років вивчала І. Баскіна. Г. Лоза розробила рекомендації щодо раціональної роботи обслуговуючого персоналу групи. Видала методичні посібники „Книга для читання в дитячому садку” (1971), „Використання іграшки у вихованні дітей раннього віку” (1973), „Альбом для розвитку мови дітей раннього віку” (1975). Позитивно вплинули на розвиток дошкільного виховання в Україні наукові дослідження К. Щербакової та її учнів з питань гри, математичного та мовленнєвого розвитку дітей. Наукові напрацювання Т. Поніманської і виконані під її керівництвом дослідження сприяли систематизації наукових надбань в Україні та в цілому в СРСР [5].

Дослідження ступеню розробленості питань розвитку дошкільної освіти в сучасному освітньому просторі неможливе без глибокого вивчення та історико-педагогічного аналізу здобутків педагогічної теорії.

Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить, що становлення та розвиток суспільного дошкільного виховання відбувався завдяки науковій, педагогічній, практичній діяльності науковців, психологів, педагогів-практиків, яка проходила на державному та регіональному рівнях. Це питання розглянуто в наукових працях таких дослідників, як-от: Л. Калуська – „Видатні українські педагоги”; Ю. Косенко – „Впровадження здобутків українських учених у професійну підготовку кадрів із дошкільного / виховання (на матеріалі наукових спостережень кінця ХХ – поч. ХХІ ст.)”; О. Сухомлинська – „Українська педагогіка у персоналіях” (діяльність О. Дорошенко, Н. Лубенець, Т. Лубенець,

С. Русової); І. Улюкаєва – „Стан дослідження історії становлення і розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні в історико-педагогічній науці” та ін.

Розглядаючи внесок українських педагогів у розвиток дошкільної освіти у перші роки незалежної держави, Г. І. Улюкаєва умовно поділила їх здобутки за кількома напрямками. Це: розроблення нормативно-правового забезпечення дошкільної освіти; удосконалення та оновлення програмово-дидактичного забезпечення функціонування закладів дошкільної освіти; проведення наукових досліджень щодо вдосконалення змісту, форм, методів роботи з дітьми дошкільного віку, нового прочитання внеску педагогів минулого в організацію освітнього середовища дошкільного навчального закладу, у вирішення проблеми підготовки майбутніх вихователів [4].

Багато авторів у своїх дослідженнях, присвячених проблемі підготовки педагогічних кадрів для дошкільних навчальних закладів та заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення, розглядали такі проблеми: „Формування готовності студентів до естетичного виховання дошкільників” – Т. Зотєєва; „Методика підготовки студентів до навчання дошкільників української мови” – Т. Котик; „Підготовка студентів до народознавчої роботи в дошкільному закладі (на матеріалі народної математики)” – Л. Плетеницька; „Теорія і методика формування еколого-педагогічної культури вихователя дошкільного навчального закладу в системі вища педагогічної освіти України” – Н. Лисенко [2, с. 33].

Проте слід зазначити, що власне питання заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення розглядалося або побіжно, на тлі інших освітніх проблем, або в контексті праць із суміжних та несуміжних галузей наук. Дотичними до проблем заохочення у сфері освіти загалом та у сфері дошкільної освіти, зокрема є наукові праці з юриспруденції, економіки, психології тощо, які в контексті досліджень із суто галузевих проблем подають інформацію, що стосується об'єкта, зокрема педагогічних студій.

Отже, на нашу думку, питання дослідження проблеми заохочення працівників освіти взагалі та дошкільних працівників зокрема до самовдосконалення в другій половині ХХ ст. недостатньо розкриті в наукових джерелах. Адже здебільшого предметом студій науковців до сьогодні була власне діяльність закладів дошкільної освіти (побудова та розширення мережі дошкільних закладів, організація навчального та виховного процесу, рівень кваліфікації дошкільних працівників та ін.), історія становлення та розвитку певних типів ДНЗ, системи та методичної бази дошкільної освіти, досягнення видатних педагогів тощо. Тому, вважаємо за необхідне дослідити означений аспект щодо питань заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення із метою трансформації наукових здобутків української педагогічної думки в практику роботи дошкільних навчальних закладів.

Список використаної літератури

1. Венгловська О. Внесок педагогічної думки в розвиток дошкільної освіти в українській державі / О. Венгловська // Наукові записки. Серія „Психолого-педагогічні науки” (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / [за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко]. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – № 4. – С. 36 – 39. **2. Косенко Ю. М.** Впровадження здобутків українських учених у професійну підготовку кадрів із дошкільного виховання (на матеріалі наукових спостережень кінця ХХ – поч. ХХІ ст.) / Ю. М. Косенко // Збірник наукових праць : пед. науки / Бердян. держ. пед. ун-т. – Бердянськ, 2007. – № 3. – С. 32 – 39. **3. Педагогіка** : учеб. пособие / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – М. : Школа-Пресс, 1998. – 512 с. **4. Улюкаєва І. Г.** Стан дослідження історії становлення і розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні в історико-педагогічній науці / І. Г. Улюкаєва // Збірник наукових праць : пед. науки / Бердян. держ. пед. ун-т. – Бердянськ, 2007. – № 3. – С. 5 – 8. **5. Історія педагогіки** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://subject.com.ua/psychology/history_pedagog/1.html

Чаговець А. І., Притуляк Л. М. Науково-педагогічна проблема заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення (друга половина ХХ ст.)

У статті представлено наукові дослідження проблеми заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення у другій половині ХХ ст. із метою трансформації наукових здобутків української педагогічної думки в практику роботи дошкільних навчальних закладів.

Ключові слова: заохочення, самовдосконалення, дошкільні працівники.

Чаговец А. И., Пritulyak Л. Н. Научно-педагогическая проблема поощрения дошкольных работников к самосовершенствованию (вторая половина ХХ в.)

В статье представлены научные исследования проблемы поощрения дошкольных работников к самосовершенствованию во второй половине ХХ в. с целью трансформации научных достижений украинской педагогической мысли в практику работы дошкольных учебных заведений.

Ключевые слова: поощрение, самосовершенствование, дошкольные работники.

Chagovets A. I., Pritulyak L. M. Scientific and pedagogical problem promoting preschool workers to self-improvement (the second half of 20th century)

The paper will present the research challenges to promote preschool workers to self-improvement in the second half of the XX century. to transform

the scientific achievements of the Ukrainian educational thought in the practice of pre-school education.

Key words: promotion, self-improvement, early childhood workers.

Стаття надійшла до редакції 17.08.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 37.034

Л. В. Чумак

ПЕДАГОГІЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ ЕКСПЛІЦИТНОГО ПЕРІОДУ

Упродовж усього періоду розбудови Української держави професійна підготовка педагога постійно потребує суттєвого вдосконалення. У наш час успіх у роботі вчителя забезпечується не тільки вмінням володіти сучасними технологіями, а й ступенем розвитку його виховного компонента й почуття відповідальності. Реалії сьогодення акцентують ряд проблем у педагогічній діяльності, серед яких питання мотивації, розрив між освіченістю і вихованістю, різномірність морально-етичних інтересів педагогів посідають значне місце. Підвищені вимоги до вчителів виокремлюють поряд з багатьма складовими його професійних компетентностей і необхідність дотримання педагогічної етики та виконання професійного обов'язку, який безпосередньо залежить від якості освітнього простору, в котрому відбувається не тільки навчання, але й розвиток, виховання та формування особистості учня – майбутнього громадянина України.

У педагогіці деонтологія розглядають як новий самостійний міждисциплінарний науковий напрям, що досліджує проблеми професійного обов'язку і нормативної поведінки педагога. Спрямування деонтологічної підготовки вчителя на формування та розвиток його ціннісно-нормативних компонентів робить інноваційну педагогічну галузь одним із важливих дієвих механізмів належної професійної поведінки фахівця.

Зростання значущості відповідних досліджень пояснюється загостренням потреби об'єктивної оцінки попереднього досвіду для визначення подальшого позитивно-конструктивного вектору розвитку педагогічної деонтології. На сьогодні історико-педагогічна наука України має обмаль історичних досліджень з професійної підготовки вчителя. Протириччя між явно наявною недостатньою кількістю означених досліджень і необхідністю деонтологічної підготовки педагогів ускладнюють процес цілеспрямованого вирішення означеної проблеми.